

PAREMIOLOGIK BIRLIKLARNING O'RGANILISH TARIXI

Normamatova Gulasal Toshboy qizi
Termiz davlat universiteti 1- kurs magistranti
Lingvistika: o'zbek tili

Annotatsiya: Paremiologik olamning lisoniy tasviri mantig'iga muvofiq olamni semantik modellash tirish modeli sifatida olam tasvirining tushunchasi ko'plab fanlarda qo'llaniladi. Olamning jismoniy, lingvistik tasviri, diniy manzarasi, she'riy tasvirini biror shoir yoki boshqalar ijodida ko'rish mumkin. Olamning lingvistik tasviri - voqelikning ma'lum bir guruhi uchungina o'ziga xos hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Paremiologiya, tilshunoslik, tasvir, ijod, lingvistika, semantika

HISTORY OF PAREMIOLOGICAL UNITS

Normamatova Gulasal Toshboy kizi
Termez State University, 1st year master
Linguistics: Uzbek language

Abstract: The concept of the image of the world as a model of semantic modeling of the world in accordance with the logic of the linguistic image of the paremiological world is used in many disciplines. A linguistic representation of the universe is unique to a particular group of realities.

Keywords: Paremiology, Linguistics, Image, Creativity, Linguistics, Semantics

KIRISH

Paremiologik birliklar ma'lum bir til jamoasining inson mentaliteti tomonidan amalga oshiriladigan olam haqidagi g'oyalarning tilidagi aksidir (Volotskaya, Golovacheva, 1995, 218-bet). Olamning lingvistik manzarasi kontseptualga qaraganda kambag'alroqdir (Inson omilining roli... 1988, 107-bet). Til tizimi ma'lum bir lingvistik jamiyat olami haqidagi g'oyalarning ahamiyatsiz qismini aks etadi.

ASOSIY QISM

Olamning paremiologik tasviri nafaqat asosiy kognitiv strukturaning turliligi tufayli, balki tizimli emasligi, makonliligi bilan ajralib turadi. Olamning paremiologik manzarasi uni tashkil etuvchi birliklarning muhim qismi - maqollarning ikkilanganligi bilan ajralib turadi. Bunda paremalarning ichki shakli (so'zma-so'z ma'nosi) va ma'no o'rtasidagi farqga ega bo'lgan, ya'ni majoziy ma'noga ega maqollar olam haqidagi ikki xil bilimlarni aks ettiradi, bu aslida dunyoqarashning mohiyati jihatidan ikki xildir¹.

Bir tomondan, maqolning ma'nosi jamiyatda qabul qilingan axloq normalari, xulq-atvorning stereotiplarini, ya'ni olam va olamdagi inson haqidagi bilimlarning lingvistik hamjamiyat uchun muhim bo'lganligi va shuning uchun lingvistik belgining yordami. Boshqa tomondan, maqolning ichki shakli odamlarning kundalik g'oyalari, kundalik hayotini aks ettiradi.

¹ Shayxislamov, N. (2021). Nutqning sotsiolingvistik - paralingvistik va ekstralingvistik vositalari haqida mulohazalar. The 21st Century Skills for Professional Activity, (1), 20-24.

Olamning paremiologik tasvirini qayta qurish va taqqoslash uchun ma'lumotlar, birinchi navbatda, ma'no, maqolning ichki shakli va ularning o'zaro munosabatlarini tahlil qilishdan, maqol metaforasini va maqollarning leksik tarkibini hisobga olishdan olinadi. Ammo V.B.Kasevich ko'rsatganidek, olamning lingvistik tasvirlari nafaqat tilning so'z boyligi, balki olamning o'ziga xos ko'rinishini aks ettiruvchi grammatik kategoriyalari bilan ham belgilanadi, masalan, tilda hozirgi, kelajak va o'tgan zamon yoki hozirgi-kelajak va o'tmish vaqt davomiyligining turli xil bo'linishidan dalolat beradi².

Grammatik qurilishlar kontseptual tarkibni ma'lum bir tarzda tuzadi, deb yozadi R.Langacker (Langacker, 1987, 40-bet). Ushbu qoida grammatik va sintaktik xususiyatlarga ega bo'lgan jumla bo'lgan maqolning asosiy birligi bo'lgan olamdagi maqollar tasviriga bevosita bog'liqdir. Maqollarni faqat grammatik jihatdan o'rganish mumkin, bunga Z.K.Tarlanovning rus maqollari sintaksisiga bag'ishlangan asari misol bo'la oladi. Shunga qaramay, dunyodagi ingliz va o'zbek maqollarini qiyosiy o'rganish ikki tilning maqol asoslarining leksik tomonini tahlil qilishdan kelib chiqadi.

Bu dunyoqarashning o'ziga xos xususiyatlari aynan lug'at tarkibida aniq namoyon bo'lishiga asoslanadi. Maqol jumlarining grammatik kategoriyalariga va sintaktik tuzilishiga kelsak, unda, birinchi navbatda, ko'plab Evropa tillari, shu jumladan ingliz va o'zbek tillarining maqollari o'zlarining maqollari bilan o'xshashliklari bilan ajralib turadi, masalan, hozirgi zamondan foydalanish dolzarb bo'lmagan vaqt yoki parallel dizaynlarning keng tarqalishi. Ikkinchidan, qayd etilgan ko'pgina farqlar, avvalo, olam haqidagi maqol g'oyalaridagi farqlar bilan emas, balki ikki tilning tuzilishidagi farqlar bilan bog'liq³.

Masalan, ingliz tilidagi maqollarda murakkab nominal predikatning o'zbeklar bilan taqqoslaganda, T.M.Nikolaeva ta'riflagan (1995 y., 31-bet) keng qo'llanilishi aynan ingliz tilining analitik tuzilishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, bir qator hollarda, maqollarning grammatik va sintaktik xususiyatlari maqollar jumlasining universal xususiyatlari bilan bog'liq bo'lmagan va lisoniy tizimning o'ziga xos xususiyatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri aniqlanmagan, ammo, ko'rinib turganidek, o'ziga xos xususiyatlarga bog'liq olam in'ikosining ushbu asarida keltirilgan⁴.

Xususan, olamning paremiologik tasvirini tavsiflash uchun maqollarning ichki shakli va ma'nosining kognitiv darajalarida qanday vaziyatlar taqdim etilishi ham muhimdir, chunki vaziyatning mohiyati jamiyatning u yoki bu narsani qanday qabul qilishini aks ettiradi. "Olamning bir qismi" va uni qabul qilishda ikki jamiyat o'rtasidagi farqlar mavjudmi? Vaziyatlarning eng umumiy tasnifi ularning statik holatlar, jarayonlar va hodisalarga bo'linishidir⁵.

Vaziyatlarning tasnifi gapdagi predikatning semantik turiga asoslanadi. Bu olamdagi maqollar tasvirining bir qismini qayta tiklash uchun, olamning faol o'zgaruvchan, harakat qilayotgan yoki barqaror bo'lib ko'rinadiganligini, xususiyatlarning barqarorligi va o'zgarimasligini aniqlaydigan, maqollar tarkibidagi predikatning ustun turidir. Predatlarning turli xil semantik tasniflari mavjud, masalan, T.B.Alisova (1970), T.V.Bulygina va A.D.Shmelev (1977) tadqiqotlarida, o'zbek fe'llari semantikasini batafsil tahlil qilish, tasvirlash uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. A.V.Bondarkoning klassik asarida (1971) taqdim etilgan og'zaki predikatlar semantikasi ham bunga misol bo'la oladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

² Usmanova Sh. "Lingvokulturologiya" fanidan ma"ruzalar kursi. -Toshkent, 2014

³ Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. -T.: Mumtoz so'z, 2010.

⁴ Karamatova M.K., Karamatov H.S. Proverbs Maqollar. Toshkent, Mehnat, 2010.

⁵ Taylor A. The Proverb. -Harvard University Press, 1985. -234 p.

1. Sarimsoqov B. O`zbek xalq maqollari. Toshkent, 2018.
2. Shayxislamov, N. (2021). Nutqning sotsiolingvistik - paralingvistik va ekstralingvistik vositalari haqida mulohazalar. The 21st Century Skills for Professional Activity, (1), 20-24.
3. Karamatova M.K., Karamatov H.S. Proverbs Maqollar. Toshkent, Mehnat, 2010.
4. Шайхисламов, Н. (2020). Тафсири интеграцияи синтакс бо морфология. Образование и наука в XXI веке, 1(6), 427-429.
5. Usmanova Sh. "Lingvokulturologiya" fanidan ma`ruzalar kursi. -Toshkent, 2014
6. Taylor A. The Proverb. –Harvard University Press, 1985. –234 p.
7. Madayev O. O`zbek xalq og`zaki ijodi. -T.: Mumtoz so`z, 2010.